

سازوکار عملیاتی بانکداری مشارکت در سود و زیان (PLS)^۱

معرفی ابزارهای مالی گواهی مشارکت و گواهی پذیره با کارائی بین‌المللی

بیژن بیدآباد^۲ محمود الهیاری فرد^۳

چکیده

علیرغم توجه بانکداران به شیوه بانکداری مشارکت در سود و زیان با گذشت قریب به نیم قرن از طرح اجرای این نوع بانکداری در قالب بانکداری نوین هنوز امکان اجرایی شدن آن فراهم نیامده است. تعاریف متنوع از ربا، سازوکارهای عملیاتی، نظارتی و مدیریتی مناسب برای بانکداری مشارکت در سود و زیان از جمله عواملی هستند که اجازه نداد تا این شیوه از بانکداری عملی شود. در این مقاله الگوی اجرایی بانکداری مشارکت در سود و زیان (PLS) ارائه می‌گردد که بتواند بر مشکلات فوق فائق آید. در این نوع بانک اساس تعیین نرخ بهره تسهیلات بانکی نرخ بازدهی بخش حقیقی اقتصاد می‌باشد و بانک بعنوان واسطه و جوه با دریافت حق‌العمل و در مقام وکیل و یا عامل سپرده‌گذار کارمزد متعلقه را دریافت و منابع مالی وی را در طرحهای سرمایه‌گذاری سرمایه‌گذاری می‌نماید و بر ریز فعالیت‌های مجری نظارت می‌نماید. بازدهی ناشی از سرمایه‌گذاری چه به صورت سود و یا زیان به صاحبان منابع پولی یعنی سپرده‌گذاران منتقل می‌شود.

در این شیوه امین واحدی است که امور نظارتی فرآیند مشارکت در سود و زیان PLS را به نمایندگی از طرف بانک در خصوص حسن اجرای طرح، کنترل عملیات اجرایی در مقایسه با برنامه‌های اعلام شده، نحوه تخصیص منابع و چگونگی مصرف بهینه آنها و رسیدگی صورتهای مالی به عهده دارد.

در بانکداری مشارکت در سود و زیان ابزارها و ابداعات مالی بدیعی نظیر گواهی مشارکت برای طرح‌های پایان‌پذیر و گواهی پذیره برای طرح‌های پایان‌ناپذیر استفاده خواهد شد. بازار ثانویه معاملات گواهی‌ها و طراحی سبد گواهی مشارکت، و خدمات بیمه‌ای متنوع در فعال نمودن و افزایش کارایی بازارهای جدید تأسیس شده نقش مهمی ایجاد خواهد کرد.

کلیه عملیات بر اساس دستورالعملهای تدوین شده صورت خواهد گرفت. ساختار و تشکیلات بانکداری مشارکت در سود و زیان PLS نیز با توجه به تعاریف فوق در قالب کمیته‌ها و واحدها و ادارات لازم تحلیل و سازماندهی شده‌اند.

کلید واژه‌ها: بانکداری راستین؛ مشارکت در سود و زیان؛ ربا؛ بانکداری غیر ربوی؛ بانکداری اسلامی

JEL :L86 ,L87 ,G21 ,G24

^۱ Profit and Loss Sharing (PLS).

^۲ دکتر بیژن بیدآباد، مشاور اقتصادی، موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی <https://www.bidabad.ir/> bijan@bidabad.ir

^۳ محمود الهیاری فرد، کارشناس اقتصادی، اداره تحقیقات و برنامه‌ریزی، بانک ملی ایران Allahyarifard@gmail.com

مقدمه

کشورهای جهان اقدامات گسترده‌ای را برای تحقق بانکداری اسلامی انجام داده‌اند. خصیصه ریسک پایین این بانکداری سبب شده تا علاوه بر کشورهای مسلمان حتی بسیاری از کشورهای غربی نیز به جهت گریز از ریسک علاقمند به آزمایش این نوع بانکداری شوند.^۴ براساس گزارشات صندوق بین‌المللی پول در دهه گذشته بانکداری اسلامی بطور متوسط سالیانه حدود ۱۵٪-۱۰٪ رشد داشته و همین رشد را نیز برای سالهای آتی پیش‌بینی می‌شود.^۵ علیرغم این رشد، بانکداری مشارکت در سود و زیان هرچند توسعه فراوانی یافته ولی به دلیل نوین بودن مکانیزم اجرایی و عملیاتی آن اغلب دچار خلط مبحث با بانکداری ربوی گردیده و حتی ابزارهای مالی آن نظیر «گواهی مشارکت در سود و زیان»^۶ و یا «گواهی سپرده سرمایه‌گذاری»^۷ که در اواخر دهه ۱۹۹۰ میلادی مورد توجه قرار گرفت به بوته فراموشی سپرده شد. علل اصلی عدم موفقیت این شیوه بانکداری بطور کلی ناشی از دلایل ذیل می‌باشد:

- برداشت متفاوت فقهی مذاهب مختلف اسلامی از ربا
- فقدان فرآیندهای نظارتی و مدیریتی بر نحوه عملیات مالی و اجرایی وام‌گیرنده.

فقدان وجود فرآیندهای اجرایی در ابعاد عملیات، نظارت و مدیریت متناسب با نیازهای مشارکت در سود و زیان و عدم سازگاری با زیرساخت‌های سازمان بانکها مهمترین عامل در عدم تحقق تئوریهای ایده‌ال بانکداری اسلامی تلقی می‌شود. زیرا بانکها به عنوان تشکیلات نظارتی برای نظارت بر ریز عملیات سرمایه‌گذاریها تأسیس و سازماندهی نشده‌اند و لذا با این سازمان اصولاً از عهده این کار بر نمی‌آیند. لذا با هر تعریف و تشبیهی عملاً نرخ بهره را به گونه‌ای وارد محاسبات بانکداری مشارکت در سود و زیان می‌نمایند که هرچند ماهیت ربا در آن ظاهر هم نباشد ولی با کندوکاو در بطن عملیات مالی میزان نرخ بهره قابل محاسبه خواهد بود.^۸ از سوی دیگر برداشتهای فقهی در مذاهب مختلف اسلامی

^۴ - مراجعه شود به: بیدآباد، بیژن و محمود الهیاری فرد، مدیریت دارائی و بدهی (ALM) در بانکداری اسلامی.

<https://www.bidabad.ir/doc/alm-farsi.pdf>

^۵ - Juan Solé, Introducing Islamic Banks into Conventional Banking Systems, Monetary and Capital Markets Department, IMF Working Paper, WP/07/175, International Monetary Fund, 2007.

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07175.pdf>

^۶ - Profit and Loss Sharing Certificate

^۷ - Investments Deposit Certificates

^۸ - برای مثال به موارد زیر می‌توان اشاره کرد:

• بیدآباد، بیژن و عبدالرضا هرسینی، تحلیل فقهی- اقتصادی ربا در وامهای مصرفی و سرمایه‌گذاری و کاستیهای فقه متداول در کشف احکام شارع. ارائه شده به همایش دوسالانه اقتصاد اسلامی، پژوهشکده اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۲.

www.bidabad.ir/doc/reba-fa.pdf

• بیدآباد، بیژن و عبدالرضا هرسینی، شرکت سهامی بانک غیرربوی و بازبینی ماهیت ربوی و غیرربوی عملیات بانکی متداول. مجموعه مقالات سومین همایش دوسالانه اقتصاد اسلامی «نظریه اقتصاد اسلامی و عملکرد اقتصاد ایران»، ۳-۴ دی ۱۳۸۲، پژوهشکده اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، صفحات ۲۲۴-۱۹۳، تهران. <https://www.bidabad.ir/doc/sherkat-sahami-bank.pdf>

- Bidabad, Bijan and Mahmoud Allahyarifard, "Implementing IT to fulfill the profit and loss sharing mechanism", Islamic Finance News (IFN) Journals, Vol. 3, Issue 3, 6th February 2006. <https://www.bidabad.ir/doc/summary-pls-it-1.html>
- Bidabad, Bijan and Mahmoud Allahyarifard, "IT role in fulfillment of profit and loss sharing", Proceeding of The 3rd International Islamic Banking and Finance Conference, Monash University, Kuala Lumpur, Malaysia, 16th and 17th November 2005. <https://www.bidabad.ir/doc/english-pls-5.pdf>
- Bidabad, Bijan, Economic-juristic analysis of usury in consumption and investment loans and contemporary jurisprudence shortages in exploring legislator commandments. Proceeding of the 2nd International Islamic Banking Conference. Monash University of Malaysia. 9-10 September 2004. Reprinted in: National Interest, Journal of the Center for Strategic Research, Vol. 2, No. 1, winter 2006, pp. 72-90. Tehran, Iran. <https://www.bidabad.ir/doc/reba-english-4.html>
- Bidabad, Bijan, Non-Usury Bank Corporation (NUBankCo), The Solution to Islamic banking, Proceeding of the 3rd

از ربا یکسان نیست و این موضوع در سطح بین‌المللی سبب شد تا بانکها محصولات بانکی غیرربوی ابداع نمایند که بسیاری از آنها در هماهنگی با محصولات بانکداری ربوی رایج و داخل در حریم ربا بود. حتی در ایران نیز که توافق و اجماع بیشتر از دیگر کشورها به چشم می‌خورد حاصل کار مشابه بود و اجماعی که در زمان تصویب «قانون عملیات بانکی بدون ربا» در اوایل دهه ۱۳۶۰ شمسی به چشم می‌خورد به تشکیک گرایید. لذا راه حل کلی در تحقق بانکداری اصیل اسلامی مستلزم آن بود که موضوع از ابتدا مورد تحلیل و تحقیق قرار گیرد.

هدف از این مقاله ارائه چارچوب اجرایی برای معماری بانکداری مشارکت در سود و زیان (PLS) خواهد بود تا بتوان ضمن طرح الگویی مناسب برای اجرای بانکداری غیرربوی واقعی سازوکارها و ابزارهای مدرن مالی آن بر پایه فناوری اطلاعات نیز فراهم شود. مسلماً تحقق بانکداری مشارکت در سود و زیان موجب افزایش و ثبات مبادلات بازار و توزیع عادلانه‌تر درآمدهای ناشی از سرمایه‌گذاری و تنزل ریسک سرمایه‌گذاری خواهد شد. از سوی دیگر ابزارهای مالی پیشنهادی (گواهی مشارکت و گواهی پذیره) قابلیت خرید و فروش اینترنتی از طریق سامانه بانک در اینترنت را داشته و هرکس با داشتن یک حساب بانکی با تعاریف و شناسه «شبکه تبادل اطلاعات بین بانکی» (شتاب) توانایی خرید و فروش این دارایی‌های مالی را در سرتاسر جهان خواهد داشت. از این لحاظ با توجه به بالا بودن نرخ بازدهی و تورم در ایران این ابزارها به عنوان وسیله‌ای برای جلب سرمایه‌گذاری به کشور خواهند شد.

تجربه بانکداری مشارکت در سود و زیان

منع ربا و مشارکت در سود و زیان از نظر تاریخی سابقه طولانی را داراست و بطور قطع براساس تورات و متون تاریخی سابقه آن به قبل از اسلام بر می‌گردد. مشارکت در سود و زیان با رشد اسلام نضج گرفت و در حال حاضر به عنوان یکی از ابزارهای مدرن تامین مالی مورد توجه قرار گرفته است. از اینرو از مشارکت در سود و زیان بعنوان یکی از ابزارهای مالی موفق یاد می‌شود.^۹ مضاربه و مشارکت بعنوان دو ابزار مالی مبتنی بر مشارکت در سود و زیان عملاً پرداخت سود ثابت را از عملیات مالی حذف و تامین‌کنندگان منابع پولی را در سود و زیان ناشی از سرمایه‌گذاری شرکت خواهد داد.^{۱۰}

تعاریف مفهومی متنوعی از مشارکت در سود و زیان (PLS) شده است، که موارد زیر هرکدام از وجهی این شیوه بانکداری را مورد بررسی قرار داده‌اند:

- مشارکت در سود و زیان (PLS) روشی مبتنی بر قرارداد بین دو یا چند نفر از طرفهای معامله است که با مشارکت منابع در انجام سرمایه‌گذاری یک طرح، بهره‌مندی مشاع سود و زیان ناشی از اجرای طرح فراهم می‌گردد.^{۱۱}

International Islamic Banking and Finance Conference, Monash University, KL, Malaysia, 16-17 November, 2005.
<https://www.bidabad.ir/doc/nubankco.html>

⁹ Rammal, H. G. (2003) 'Mudaraba in Islamic finance: Principles and application', Business Journal for Entrepreneurs, Vol.4, pp.105-112. <http://www.westga.edu/~bquest/2004/musharaka.htm>

¹⁰ Hussain Gulzar Rammal and Ralf Zurbruegg, "Awareness of Islamic banking products among Muslims: The case of Australia", Journal of Financial Services Marketing (2007) 12, 65-74. doi:10.1057/palgrave.fsm.4760060,
<http://www.palgrave-journals.com/fsm/journal/v12/n1/full/4760060a.html#bib24>

¹¹ Humayon A. Dar and John R. Presley (2000), "Lack of Profit Loss Sharing in Islamic Banking: Management and Control Imbalances", Loughborough University, Department of Economics, Economic Research Paper No. 00/24,
<http://www.lut.ac.uk/departments/ec/Researchpapers/2000/00-24/erp00-24.pdf>

- براساس پارادایم PLS دارائیه‌ها و بدهیهای بانک اسلامی یکپارچه هستند به نحویکه در حقیقت قرض گیرندگان منابع پولی، بانکها را در سود و زیان شرکت داده و به ترتیب بانکها نیز سپرده گذاران را در سود و زیان شرکت می‌دهند.^{۱۲}
 - بانکداری PLS موجب کارایی بیشتر تخصیص سرمایه خواهد شد زیرا بازدهی سرمایه و نحوه تخصیص آن بستگی به بازدهی و چگونگی سودهی طرح دارد.^{۱۳}
 - مطالعات چونگ و لیو^{۱۴} درباره بانکداری اسلامی مالزی بعنوان بازار بزرگ بانکداری و بیمه اسلامی^{۱۵} نتایج ذیل حاصل شده است:
 - برغم محوریت مشارکت در سود و زیان در بانکداری اسلامی، بانکداری اسلامی مالزی در اجرای PLS موفق نبوده و تحقق این پارادایم در بخش دارائیه‌ها نسبت به بدهی از سرعت کمتری برخوردار بوده است. براساس این مطالعه در بخش دارائیه‌ها فقط ۵٪ از دارائیه‌های بانکداری و فاینانس اسلامی در شق بانکداری اسلامی مالزی، از طریق مضاربه و مشارکت می‌باشد و قسمت اعظم معاملات فاینانس در این بخش مبتنی بر عملیات بانکداری غیر PLS است که روح حاکم بر این نوع معاملات همچنان ربوی است. در بخش بدهی، سپرده گذاری بر اساس عقد مضاربه (مشارکت در سود) ۷۰٪ کل سپرده‌های مبتنی بر بانکداری اسلامی را تشکیل می‌دهد.
 - نرخ بازدهی سپرده‌های بانکداری PLS در بانکداری مالزی کمتر از این بازدهی در بانکداری متعارف بوده بطوریکه نرخ بازدهی این نوع از سپرده‌ها تابعی از نرخ بازدهی بانکداری متعارف می‌باشد و نه برعکس.
- در ایران نیز موارد اشکالات مشابه است. عدم اجرایی شدن مشارکت در سود و زیان (PLS) در بانکداری اسلامی ایران نیز بدلائل مختلف توسعه نیافت. با بررسی ارقام ترازنامه بانکهای ایرانی در دو بخش دارائیه‌ها و بدهیها سهم محصولات مشارکتی تا قبل از کاهش دستوری نرخ سود توسط دولت در مقایسه با سایر محصولات در حداقل بود. به بیان دیگر عقود مشارکتی در بخش دارائیه‌ها در حداقل و عقود مبادله‌ای بیشترین سهم از تسهیلات منابع پولی را به خود اختصاص داده‌اند. و از طرفی، نرخ بازدهی این نوع سرمایه‌گذاریها براساس سود مورد انتظار (و نه سود واقعی) تعیین می‌شود. در بخش بدهی نیز سپرده‌گذاری بر اساس عقد وکالت و بر اساس حداقل نرخ تعیین شده بانک مرکزی بصورت غالب به سپرده‌گذاران پرداخت می‌شود. با حضور بانکهای خصوصی در دهه گذشته و افزایش رقابت در بین بانکها با اختلاف یک یا دو درصد بیشتر از سود علی‌الحساب، سود قطعی به سپرده‌گذاران پرداخت می‌شود. افزایش فشار دولت به بانکها در سالهای اخیر به منظور کاهش نرخ سود عقود مبادله‌ای موجب شد تا به منظور حفظ حاشیه سوددهی مثبت برای بانکها، بانکهای ایرانی به سمت تخصیص منابع به عقود مشارکتی حرکت نمایند. ولی بهرحال در بخش دارائیه‌ها نیز بدلائل ذیل اجرای مشارکت در سود و زیان در بانکهای ایرانی با مشکلاتی به شرح ذیل روبرو بوده است:

¹² Chong, B.S., Liu, M.H, 2007, "Islamic Banking: Interest-Free or Interest -Based", <http://www.efmaefm.org/0EFMAMEETINGS/EFMA%20ANNUAL%20MEETINGS/2007-Vienna/Papers/0019.pdf>

¹³ Khan, M.S., 1986. Islamic interest-free banking. IMF Staff Papers 33, 1-27.

¹⁴ به همان مرجع فوق مراجعه شود.

¹⁵World Bank, 2006. Country brief report: Malaysia. <http://siteresources.worldbank.org/INTEAPHALFYEARLYUPDATE/Resources/550192-1143237132157/malaysia-March06.pdf>

- عدم وجود سازوکارهای تشکیلاتی و تخصصی در نظارت کارآمد بر طرح‌های سرمایه‌گذاری عقود مشارکتی.
- عدم امکان استفاده از فناوری اطلاعات در بکارگیری سیستم‌های یکپارچه بانکداری اسلامی^{۱۶}.
- عدم طراحی ابزارهای نوین مالی و فقدان بازار سرمایه کارآمد به منظور تامین مالی بانکداری PLS.

معماری بانکداری مشارکت در سود و زیان

اساس بانکداری مشارکت در سود و زیان مبتنی بر بهره‌مندی تمامی اعضاء درگیر در فعالیت اقتصادی از بازدهی بخش حقیقی اقتصاد می‌باشد. از اینرو صاحبان سرمایه، کار، خدمات و تکنولوژی می‌بایست از طریق سازوکارهایی که بانک غیرربوبی فراهم می‌آورد به نسبت سهم‌الشرکه و آورده خود بهره‌مند شوند. به منظور اجرایی شدن چنین سازوکاری می‌توان زمینه‌های اجرایی بانکداری مشارکت در سود و زیان را فراهم نمود. برای تدوین معماری بانکداری مشارکت در سود و زیان نخست به تعریف هر یک از طرفهای^{۱۷} این شیوه بانکداری می‌پردازیم. علاوه بر بانک، سپرده‌گذار، مجری (مجری کار و صاحب دانش فنی) ارکان سازمانی دیگری برای ساختار اجرایی مشارکت در سود و زیان بایست تأسیس شوند که هر کدام از این رکن‌ها وظیفه‌ای خاص را در ارتباط با ماهیت فعالیت‌های مرتبط با مشارکت به عهده خواهند داشت. در معماری جدید فونکسیون واحدهای قبلی متفاوت از آن چیزی است که در بانکداری متعارف بکار برده می‌شود - هر چند نام آن همان نام متعارف بانکداری باشد.

بانک: واحدی است که به عنوان وکیل سپرده‌گذار منابع سپرده‌ای سپرده‌گذاران را به متقاضیان تسهیلات اعتباری تخصیص می‌دهد و طبق قراردادهای مشخص سود یا زیان حاصله را بین سپرده‌گذار، بانک و مجری تقسیم می‌نماید. قراردادهای تنظیمی بانک با هر کدام از طرفین می‌تواند بر مبنای کارمزد و یا بر مبنای مشارکت در سود یا زیان باشد. بانک به عنوان وکیل سپرده‌گذار موظف به حفظ حقوق سپرده‌گذار بوده و در این راستا باید کلیه امکانات تخصصی خود را برای حفظ منافع وی بکار برد.

سپرده‌گذار: که تأمین کننده منابع مالی سرمایه‌گذاری است بر اساس عقد جعاله منابع مالی خود را صرف خرید گواهی مشارکت (طرح خاص، بسته‌ای از طرح‌ها و مشارکت در سود و زیان بانک PLS) و یا اقدام به خرید گواهی پذیره (برای مشارکت در ساخت طرح‌های پایان‌ناپذیر- تولیدی) می‌نماید تا از بازدهی محصولات بانکی مشارکت در سود و زیان به نسبت سهم‌الشرکه خود منتفع شود.

مجری: شخصیتی است حقوقی که سهم‌الشرکه نقدی و غیرنقدی خود را به نحو مشاع طبق قرارداد مشخص با سهم‌الشرکه سپرده‌گذار به واسطه‌گری بانک درآمخته تا فعالیت سرمایه‌گذاری مشتری را ترتیب دهد.

امین: واحدی است که امور نظارتی فرآیند مشارکت در سود و زیان PLS را به نمایندگی از طرف بانک بر مجری و در خصوص حسن اجرای طرح، کنترل عملیات اجرایی در مقایسه با برنامه‌های اعلام شده، نحوه تخصیص منابع و چگونگی مصرف بهینه آنها،... با استفاده از شاخصهای کلیدی و رسیدگی به صورتهای مالی را به عهده دارد.

حکمیت: حل و فصل اختلافات فی‌مابین بانک، مجری طرح و سپرده‌گذار که رابطه حاکم بر آنان براساس بانکداری

¹⁶ Bidabad, Bijan and Mahmoud Allahyarifard, "Implementing IT to fulfill the profit and loss sharing mechanism", Islamic Finance News (IFN) Journals, Vol. 3, Issue 3, 6th February 2006. <https://www.bidabad.ir/doc/summary-pls-it-1.html>

¹⁷ Entities

مشارکت در سود و زیان PLS بوده حسب توافق طرفین با ارجاع مأموریت قضائی به شخص یا اشخاص مرضی الطرفین به حکمیت (داوری) انجام می‌گردد.

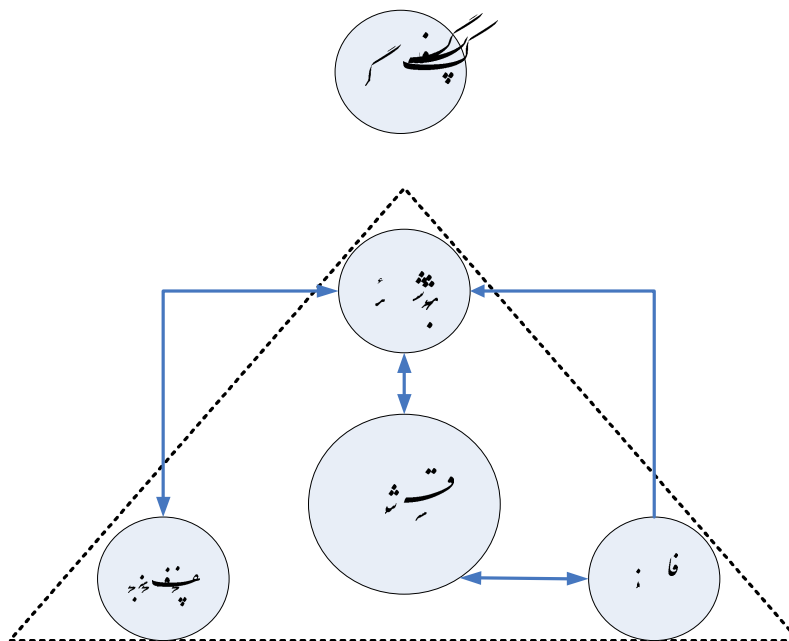
بازار ثانویه: به منظور ساده‌سازی، رونق بخشیدن و ایجاد جذابیت به بازار گواهی مشارکت و گواهی پذیره تشکیل بازار ثانویه پیشنهاد می‌شود. بانک این فرصت را ایجاد می‌نماید تا گواهی مشارکت و همچنین گواهی پذیره، از طریق شبکه اینترنت در بازار ثانویه خرید و فروش گواهی معامله شود.

مشاوران: مشاوران در بانکداری PLS نقش ارزیابی اقتصادی، مالی و فنی خواهند داشت. پیچیده بودن برخی از طرح‌ها از منظر نوع فناوری بکار گرفته شده بدون شک بکارگیری از مشاوران متخصص را اجتناب ناپذیر می‌نماید.

تعامل و نوع ارتباطات در بانک PLS

روابط میان ارکان اصلی بانکداری PLS در نمودار ۱ نشان داده شده است. در این طرح صرفنظر از اینکه بانک دولتی و یا خصوصی باشد اساس تعیین نرخ بهره تسهیلات بانکی نرخ بازدهی بخش حقیقی اقتصاد می‌باشد و بانک بعنوان واسطه وجوه با دریافت حق العمل کاری و در مقام وکیل و یا عامل کارمزد مربوطه را دریافت نموده و تمامی بازدهی ناشی از امور سرمایه‌گذاری چه به صورت سود و یا زیان به صاحبان منابع پولی یعنی سپرده‌گذار منتقل می‌شود. بر این اساس بانکهای عامل بر اساس عقود مشارکتی سپرده‌های سرمایه‌گذاری را بر اساس وکالت عام و یا خاص بصورت مشاع و بر اساس تشخیص سپرده‌گذار و یا تشخیص خود در طرح و یا طرح‌های مورد نظر سرمایه‌گذاری نموده و بازدهی حاصل از سرمایه‌گذاری را بین سپرده‌گذاران تقسیم می‌نمایند.

نمودار ۱: ارکان بانکداری مشارکت در سود و زیان

ارائه طرح‌نامه و مستندات لازم از سوی مجریان به منظور بررسی و امکان‌سنجی طرح^{۱۸} در ابعاد اقتصادی، مالی و

¹⁸ - Feasibility study

فنی توسط واحد ارزیابی، و بر اساس دستورالعمل‌های مربوطه اولین گام اجرایی در بانکداری PLS محسوب می‌شود. مجری کلیه مدارک و مستندات لازم را طبق دستورالعمل‌های مربوطه شامل بودجه بندی، برنامه زمان بندی، منابع مورد نیاز و نحوه مصرف منابع، نحوه اجرای طرح، فازبندی، نحوه کنترل کیفیت، نحوه گزارش دهی و چگونگی اتمام و تحویل طرح را به بانک تحویل می‌نماید. بانک در صورت لزوم به منظور ارزیابی و نظارت طرح‌هایی که از فناوریهای خاص و یا پیچیده در آنها استفاده شده باشد و خارج از محدوده توانایی کارشناسی بانک باشد از خدمات مشاوران خارج از بانک استفاده خواهد نمود. بانک پس از حصول شرایط مثبت ارزیابی مجری و طرح سرمایه‌گذاری در قالب محصولات مختلف بانکداری PLS به منظور تامین منابع مالی به سپرده‌گذاران علاقمند به مشارکت طرح پیشنهادی مجری را به سپرده‌گذاران معرفی خواهد نمود. سپرده‌گذار با خرید گواهی مشارکت یا گواهی پذیره منابع مالی خود را برای انجام طرح پیشنهادی در اختیار بانک قرار می‌دهد. بانک منابع جمع‌آوری شده را در قالب قرارداد مشارکت در اختیار مجری قرار داده و مجری به مرحله اجرای طرح وارد می‌شود. واحد امین از طرف بانک در تمامی مراحل اجرای طرح تا زمان اتمام عملیات ساخت و یا بهره‌برداری و تسویه حساب، امین نظارت مستقیم بر حسن اجرای عملیات خواهد داشت. بدیهی است گزارشهای امین طرح ملاک پرداخت‌های بعدی بانک به مجری قرار خواهد گرفت. در پایان طرح و طبق دستورالعمل‌ها و فرمول‌های مربوطه میزان سود یا زیان طرح و کارمزد سهم بانک توسط واحد حسابداری/ ممیزی محاسبه و سهم مجری و سپرده‌گذار تعیین و به حسابهای آنها واریز خواهد شد. در صورت وجود گزارش یا صورتمجلس توقف توسط امین، میزان تأخیر و ضرر ناشی از تأخیر طبق دستورالعمل مربوطه تعیین و محاسبه می‌گردد.

محصولات بانکداری PLS که در قالب گواهی مشارکت و گواهی پذیره طراحی شده است توسط بانک عامل و با مجوز عمومی بانک مرکزی^{۱۹} در قالب مقررات انتشار گواهی مشارکت و گواهی پذیره صادر و در اختیار سپرده‌گذاران قرار خواهد گرفت و سپرده‌گذاران می‌توانند قبل از تسویه حساب و در صورت انصراف از ادامه سرمایه‌گذاری به روش الکترونیک نسبت به فروش گواهی مشارکت یا گواهی پذیره خود در بازار ثانویه گواهی چه در باجه خرید و فروش گواهی‌های بانک و چه در بازار ثانویه اینترنتی اقدام نمایند.

همکاری شرکت‌های بیمه به منظور پوشش مالی^{۲۰} گواهی‌ها در نظر گرفته شده است.

الزامات قانونی:

فقدان سابقه اجرایی این نوع از بانکداری ضرورت تدوین مقررات و دستورالعمل‌های جدیدی را می‌طلبد. در گام نخست می‌بایست مقررات بالادستی لازم در قالب آئین‌نامه‌هایی از طرف بانک مرکزی صادر و در محدوده قوانین و مقررات دستورالعمل‌های بانکداری تدوین و ابلاغ شود تا ابزارهای مالی این شیوه بانکداری نظیر گواهی مشارکت و گواهی پذیره ارزش قانونی و حقوقی پیدا کنند.

^{۱۹} - بانک مرکزی به عنوان عامل ناظر بر عملیات بانکداری به عنوان صادرکننده مقررات و آئین‌نامه‌های اجرایی و نظارتی نقش ایفا می‌نماید، تایید و تصویب آئین‌نامه‌ها و مقررات لازم به منظور اجرایی شدن این نوع بانکداری و همچنین اخذ مجوز به منظور اجرایی شدن محصولات و ابزارهای مالی در حوزه اختیارات بانک مرکزی خواهد بود.

^{۲۰} Hedging

شیوه نامه فرآیندهای عملیاتی:

برای اجرای بانکداری مشارکت در سود و زیان شیوه‌های عملیاتی در قالب دستورالعمل‌های زیر طراحی و قابل انجام خواهد بود:

۱. **تضمینات، وثایق و آورده‌ها:** بسته به نوع طبقه مجری (گروه‌های سبز، زرد) نوع وثائق و تضمینات حسن انجام کار از مجری اخذ خواهد شد. سهم آورده مجری اعم از نقدی و غیر نقدی در هر طبقه در این دستورالعمل مشخص شده است.
۲. **مدارک و مستندات لازم جهت ارزیابی طرح:** کلیه مدارک و مستندات لازم اعم از مالی و غیرمالی جهت ارزیابی طرح، مجوزها اعم از قانونی و فعالیت در این دستورالعمل مشخص شده‌اند.
۳. **گزارش‌دهی مجری:** گزارش‌هایی که حاوی اطلاعات مورد نیاز بانک، امین، حسابرس و یا هر مرجع کنترل‌کننده دیگر باشد در این دستورالعمل معین شده است.
۴. **گزارش توجیهی:** هدف از تدوین این دستورالعمل نظام‌مند کردن و استانداردسازی گزارشات توجیه اقتصادی، فنی، مالی طرح بوده تا واحدهای ذیربط بتوانند گزارش‌های مذکور را در چارچوب مشخص ارزیابی نمایند.
۵. **حکمت (داوری):** شرایط ارجاع اختلاف طرفهای قرارداد (سپرده‌گذار و مجری با بانک) به شخص یا اشخاص مرضی‌الطرفین در صورت بروز اختلاف را معین می‌نماید.
۶. **فورس ماژور:** بروز حوادث غیرمترقبه برای ذینفعان بانکداری PLS مشمول این دستورالعمل خواهد بود.
۷. **دستورالعمل انصراف سپرده‌گذار و تسویه پیش از موعد:** انصراف سپرده‌گذار از ادامه سرمایه‌گذاری و نحوه تسویه حساب با آنها از طریق فروش گواهی مشارکت یا گواهی پذیره در این دستورالعمل مشخص شده است.
۸. **تغییر در زمانبندی و هزینه:** شرایط تغییر در هزینه‌های سرمایه‌گذاری ناشی از تقصیر یا قصور مجری و محاسبه آثار تورم بر درآمد و هزینه و همچنین نحوه محاسبه حق‌السهم ذینفعان در این شرایط در این دستورالعمل معین شده است.
۹. **مشارکت جدید:** صدور گواهی مشارکت یا گواهی پذیره جدید به منظور تامین اعتبار طرح PLS مطابق مفاد این دستورالعمل خواهد بود.
۱۰. **تسویه حساب با مجری:** شرایط و نحوه تسویه حساب با مجری طبق مفاد این دستورالعمل خواهد بود.
۱۱. **تبدیل گواهی پذیره:** نحوه تبدیل گواهی پذیره به سهام و فرآیندهای آن و ارزش‌گذاری سهام در این دستورالعمل معین شده است.
۱۲. **معاملات گواهی:** نحوه خرید و فروش گواهی مشارکت و گواهی پذیره در پورتال اینترنتی و ایجاد بازار ثانویه، نحوه بازارگردانی در این دستورالعمل مشخص شده است.
۱۳. **توانایی مجری:** شامل نکاتی مبنی بر اهلیت فنی و اهلیت مالی و گروه‌بندی مجریان براساس طرح و نوع وثائق و تضمینات حسن انجام کار و ایفای تعهدات و سهم آورده مجری و طبقه‌بندی مجری در سه گروه سبز

و زرد و قرمز.

۱۴. **صلاحیت امین:** تعیین صلاحیت و شرایط امین به عنوان ناظر بر حسن اجرای عملیات مجری در قالب اشخاص حقیقی یا حقوقی در این دستورالعمل مشخص شده است.
۱۵. **استانداردها و الزامات نظارت:** در این دستورالعمل کلیه الزامات و استانداردهای مورد نیاز فرآیندهای نظارتی آورده شده است.
۱۶. **شرایط عمومی قرارداد:** به منظور تنظیم صحیح قرارداد و الزام آور بودن مفاد آن برای طرفین در بانکداری PLS رعایت شرایط عمومی قرارداد ضروری است که در این دستورالعمل مشخص شده‌اند.
۱۷. **تنظیم قراردادها:** طراحی قراردادهای تیپ بانک با مجری، با سپرده گذار و با امین و با مشاوران ارزیابی طرح‌ها برای هریک از محصولات بانکداری PLS اعم از پایان پذیر و پایان ناپذیر.
۱۸. **حسابداری و حسابرسی:** شرایط و الزامات حسابرس، فرآیندهای حسابرسی، صورتهای مالی شرکت و سندرسی به منظور تائید و صحت عملیات از جمله مواردی است که در این دستورالعمل آمده است.
۱۹. **دریافتهای بانک:** کلیه دریافتهای بانک در کلیه فرآیندهای ارزیابی مقدماتی و تفصیلی، خدمات نظارتی، امین، مهندسی مالی، ممیزی و سایر خدمات و همچنین درآمد بانک در این دستورالعمل معین شده است.

زیر ساخت‌های فناوری اطلاعات:

بر اساس مطالعات انجام شده^{۲۱} یکی از دلایل عدم تحقق بانکداری مشارکت در سود و زیان فقدان سیستم‌های یکپارچه می‌باشد به نحوی که تمامی تولیدکنندگان منابع اطلاعاتی را به یگدیگر متصل نماید و این که هر تراکنشی در درون این سیستم قابل ردگیری و نظارت باشد. از اینرو برای رسیدن به حالت ایده‌آل مشارکت در سود و زیان ضروری است تا ایجاد سیستم‌های یکپارچه نه تنها از خصوصیات سیستم برنامه‌ریزی منابع بنگاه (ERP)^{۲۲} برخوردار باشد بلکه زیرسیستم‌های مدیریت ارتباط با مشتری (CRM)^{۲۳}، مدیریت زنجیره عرضه (SCM)^{۲۴}، سیستم اجرایی سازندگان (MES)^{۲۵}، مدیریت منابع انسانی (HRM)^{۲۶}، مهندسی مجدد فرآیندها (BPR)^{۲۷} و همچنین مدیریت گردشکار (WFM)^{۲۸} که بعنوان ماژولهای Core banking ایده‌آل بانکداری PLS تلقی می‌شوند را می‌بایست دربرداشته باشد. با توجه به اینکه چنین یکپارچگی در حال حاضر قابل احصاء نیست لذا نمی‌توان از شیوه‌های یکپارچه برای بانکداری مشارکت در سود و زیان و بصورت تمام اتوماتیک استفاده نمود.

راه حلی فناوری بکاربرده شده در این مقطع بازار ثانویه خرید و فروش گواهی‌ها اعم از مشارکت و پذیره می‌باشد که از طریق اینترنت و با اتصال به حسابهای بانکی اشخاص بصورت آنلاین قابل انجام است. افراد و یا دارندگان

²¹ Bidabad, Bijan and Mahmoud Allahyarifard, "Implementing IT to fulfill the profit and loss sharing mechanism", Islamic Finance News (IFN) Journals, Vol. 3, Issue 3, 6th February 2006. <https://www.bidabad.ir/doc/summary-pls-it-1.html>

²² Enterprise Resource Planning

²³ Customer Relation Management

²⁴ Supply Chain Management

²⁵ Management Executive System

²⁶ Human Resource Management

²⁷ Business Process Re-engineering

²⁸ Work Flow Management

گواهی‌های مشارکت و پذیره می‌توانند از طریق شبکه‌های ارتباطی اینترنت و یا گیشه بانک اقدام به خرید و فروش این برگه‌ها نموده و لذا این گواهی صورت یک دارایی با قابلیت خرید و فروش بین‌المللی را به خود خواهد گرفت. بطور کلی خصوصیات هر یک از محصولات بانکداری PLS در جدول ۱ نشان داده شده است. ایجاد بازار ثانویه مجازی در محیط اینترنت و امکان خرید و فروش محصولات از جذابیت این نوع از محصولات به شمار می‌رود.

جدول ۱: ساختار محصولات مشارکت در سود و زیان

محصول	زمان تسویه سود/زیان	نوع عقد	پوشش‌های مالی	ویژگی گواهی مشارکت، گواهی پذیره
طرح خاص (پایان پذیر)	اتمام و فروش طرح	جعاله وکالت	بیمه بخشی از سرمایه طرح و استفاده از بیمه‌های مسئولیت، مهندسی، حوادث	<ul style="list-style-type: none"> بی نام بودن قابل انتقال به غیر در بازار ثانویه امکان خرید و فروش و انتقال از طریق اینترنت / باجه بانک / بازار بورس بصورت مکانیزه و طی تشریفات خاص اخذ کارمزد از طرفین معامله بصورت مکانیزه تعیین قیمت برحسب مکانیزم عرضه و تقاضا امکان تبدیل گواهی مشارکت به سهام در مورد طرح‌های پایان‌ناپذیر تسویه قطعی با آخرین مالک گواهی مشارکت مشتریان محصولات اعم از بخش خصوصی یا دولتی و شخصیت حقیقی یا حقوقی
بسته‌ای از طرح‌ها (پایان‌پذیر)	اتمام و فروش طرح	صلح		
سود و زیان شعبه PLS (پایان پذیر)	پایان سال مالی			
طرح‌های پایان‌ناپذیر	زمان بهره‌برداری			

محصولات و خدمات بانکداری PLS:

محصولات و خدمات طراحی شده در بانکداری مشارکت در سود و زیان (PLS) مطابق نمودار ۲ به دو نوع پایان‌پذیر و پایان‌ناپذیر به شرح ذیل قابل تفکیک می‌باشد. در تمام این محصولات بانک از طریق فروش اعتماد، نظارت، مهندسی مالی و کنترل پروژه و همچنین شفاف سازی در مشارکت واقعی نسبت به اخذ کارمزد اقدام می‌نماید.

- **مشارکت در طرح‌های پایان‌پذیر:** در این گروه از محصولات مشارکت در سود و زیان، سپرده‌گذار در پایان سال مالی و یا پس از زمان بهره‌برداری و فروش طرح سرمایه‌گذاری بسته به نوع مشارکت اعم از مشارکت در سود و زیان بانک و یا سرمایه‌گذاری در طرح‌ها و با توجه به دستورالعمل‌های مربوطه سود یا زیان حاصل از مشارکت طرح بین سپرده‌گذار، مجری و بانک توزیع و تسویه حساب نهایی صورت خواهد گرفت. محصولات مربوط به مشارکت در طرح‌ها نیز می‌تواند شامل مشارکت در یک طرح خاص و یا بسته‌ای از

طرح‌ها باشد. ابزار مالی مورد استفاده در این گروه از محصولات گواهی مشارکت^{۲۹} می‌باشد به نحوی که به محض سپرده‌گذاری در یکی از محصولات طرح‌های پایانی‌پذیر به سپرده‌گذار گواهی مشارکت ارائه خواهد شد.

• **مشارکت در طرح‌های پایان‌ناپذیر:** مطابق نمودار ۲ برای شرکت مجری بانک به اندازه سرمایه مورد نیاز طرح نسبت به پذیره نویسی سهام در قالب انتشار گواهی پذیره^{۳۰} اقدام می‌نماید. گواهی پذیره دارای همان خصوصیات گواهی مشارکت بوده و می‌تواند در بازار ثانویه خرید و فروش شود. پس از پایان دوران ساخت و در زمان شروع بهره‌برداری از طرح، گواهی پذیره تبدیل به سهام خواهد شد. تمامی مراحل پذیره‌نویسی، تبدیل گواهی پذیره نویسی به برگه‌های سهام با نظارت بانک انجام خواهد شد و مالکیت طرح به صورت نهایی از طریق تبدیل گواهی‌های پذیره به سهام به سپرده‌گذاران منتقل و سپرده‌گذاران تبدیل به سهامداران خواهند شد.

بانک می‌تواند در زمان بهره‌برداری از طریق تاسیس شرکت جدید نیز عملیات تبدیل وضعیت مالکیت دارندگان گواهی‌های پذیره را به سهام انجام دهد. بانک همچنین می‌تواند در زمان بهره‌برداری از طریق مزایده طرح به نسبت به پرداخت حق‌السهم دارندگان گواهی مشارکت پس از کسر سهم مجری و بانک اقدام نماید.

خصوصیات گواهی مشارکت و گواهی پذیره:

مطابق جدول ۱ بی‌نام بودن، قابل انتقال به غیر، قابلیت خرید و فروش در بازار ثانویه مجازی و بازار بورس، درآمدزا بودن معاملات برای بانک (نیم در هزار از طرفین)، تعیین قیمت بر حسب مکانیزم عرضه و تقاضا در بازار ثانویه اینترنتی، تسویه قطعی با آخرین مالک گواهی از جمله خصوصیات است که گواهی‌های مشارکت و پذیره هر دو دارای آن هستند. تفاوت گواهی‌های مشارکت و پذیره در این است که بانک با دارنده گواهی مشارکت طرح‌ها پس از زمان بهره‌برداری و انجام مزایده طرح و فروش آن تسویه حساب می‌نماید و یا در مورد دارنده گواهی مشارکت شعبه PLS در پایان سال مالی و به محض حاضر شدن صورتهای مالی شعبه تسویه حساب به عمل خواهد آمد. در صورتیکه بانک متعهد است دارنده گواهی پذیره را به سهام‌دار طرح سرمایه‌گذاری تبدیل نماید و هیچگونه تعهدی نسبت به پرداخت اصل سرمایه و سود آن از طریق فروش نخواهد داشت و در نهایت پس از اتمام این فرآیند مسئولیت بانک به پایان خواهد رسید. این فرآیند در نمودار ۲ نشان داده شده است.

^{۲۹} گواهی مشارکت برگه‌های (دیجیتالی) بی‌نامی است که به قیمت اسمی مشخص و برای مدت معین (مدت زمان اجرای طرح پایانی‌پذیر سرمایه‌گذاری) توسط شعبه بانکداری مشارکت در سود و زیان منتشر می‌شود. دارندگان این برگه‌ها به نسبت قیمت اسمی و مدت زمان مشارکت در سود حاصل از اجرای طرح مربوطه شریک می‌باشند و بانک در ازای ارائه خدمات مدیریت سرمایه به سپرده‌گذاران که بنا به درخواست ایشان در یکی از سه نوع محصولات بانک خواهد بود، سرمایه‌گذاری می‌نماید.

^{۳۰} گواهی پذیره برگه‌های (دیجیتالی) بی‌نامی است که به قیمت اسمی مشخص و برای مدت معین (مدت زمان اجرای طرح پایانی‌پذیر سرمایه‌گذاری) توسط شعبه بانکداری مشارکت در سود و زیان منتشر می‌شود. دارندگان این برگه‌ها به نسبت قیمت اسمی و مدت زمان مشارکت از مالکیت سرمایه شرکت در قالب سهام برخوردار خواهند گردید.

منابع سپرده‌ای و تخصیص آنها به سرمایه‌گذاری را بین سپرده‌گذار (که در این حالت تأمین‌کننده منابع مالی سرمایه‌گذاری است) و مجری (که عملیات اجرایی سرمایه‌گذاری را بعهده دارد) فراهم آورده و سود و یا زیان حاصل از سرمایه‌گذاری را در چارچوب توافقات حین قرارداد به تأمین‌کننده منابع یعنی سپرده‌گذار منتقل می‌نماید. وجود قرارداد صلح در کنار قرارداد جعاله با سپرده‌گذار به منظور قابلیت خرید و فروش گواهی مشارکت و گواهی پذیره در بازار ثانویه اینترنتی و امضاء سپرده‌گذار الزامی است. بانک از محل ارائه این خدمات اقدام به کسب درآمد بعنوان سهمی از سود (یا زیان) طرح سرمایه‌گذاری می‌نماید.

ابزارهای مالی در بانکداری PLS:

در بانکداری مشارکت در سود و زیان ابزارها و ابداعات مالی بدیعی نظیر گواهی مشارکت و گواهی پذیره استفاده خواهد شد. بانک با صدور و ارائه گواهی‌های مشارکت و گواهی‌های پذیره و ایجاد بازار ثانویه معاملات گواهی مشارکت و گواهی پذیره و طراحی سبد گواهی مشارکت، در فعال نمودن و افزایش کارایی بازارهای پولی و مالی حرکت و تحولات مهمی ایجاد خواهد نمود. اجرای مراتب فوق مستلزم این است که کلیه مشتریان داخلی و خارجی بطور شفاف با فرآیند انجام کار آشنا شده و با آگاهی لازم در این بانکداری مشارکت نمایند. ابزارهای مالی دیگر می‌تواند در دو بخش ایجاد سبد گواهی مشارکت و استفاده از محصولات بیمه‌ای بمنظور پوشش و مدیریت ریسک در نظر گرفته شود.

ارتباط بین میزان ریسک و بازدهی در فعالیت‌های سرمایه‌گذاری و مالی و از طرفی ضرورت پوشش نیازهای تمامی گروه‌های مشتریان از منظر قبول ریسک، طبقه‌بندی محصولات و خدمات بانکداری PLS را از نظر ریسک اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. از اینرو برای کاهش ریسک محصولات و خدمات بانکداری PLS می‌توان آنها را در سبدهای زیر قرار داد:

- سبد گواهی مشارکت با حداقل ریسک و حداقل بازده.
- سبد گواهی مشارکت با ریسک متوسط و بازده متوسط.
- سبد گواهی مشارکت با ریسک بالا و بازده بالا.

تشویق و حمایت بیمه‌ای از صاحبان سرمایه و همچنین کاهش ریسک‌های مختلف از جمله ریسک‌های کژمنشی یا خطر رفتاری^{۳۱}، انتخاب معکوس^{۳۲} و عدم تقارن اطلاعات^{۳۳} بانک می‌تواند اقدام به تأسیس نهادی برای انجام اقدامات حمایتی بنماید. برای جلوگیری از کژمنشی یا خطر رفتاری صاحبان سرمایه لازم است تا صرفاً بخشی از اصل سرمایه

^{۳۱} Moral hazard کژمنشی یا خطر اخلاقی در بازار بیمه به مواردی اشاره دارد که بیمه‌گذار با خرید بیمه رفتار خود را تغییر می‌دهد و با این تصور که بجای تأمین، سعی در اعلام خسارت بیشتر کرده یا منش و رفتار خود را در امر مراقبت از اموال بیمه شده تغییر می‌دهد. به عنوان مثال بعضی از بیمه‌گذاران با خرید بیمه، دیگر مراقبت چندانی از دارایی بیمه شده خود نمی‌کنند و این عامل باعث افزایش خطرات بیمه شده می‌شود.

^{۳۲} Adverse selection کژگزینی به فرآیند بازاری گفته می‌شود که در آن نتایج نامطلوبی به سبب وجود اطلاعات نامتقارن بین فروشنده و خریدار مشاهده می‌شود.

^{۳۳} Asymmetric information اطلاعات نامتقارن یعنی یک طرف قرارداد دارای اطلاعات بیشتری از طرف دیگر است.

مشتریان تحت پوشش بیمه قرار گیرد. میزان پوشش بیمه بعنوان ۵۰٪ سرمایه پیشنهاد شده است. این بیمه اختیاری است و بانک یا سایر شرکتهای بیمه‌ای می‌توانند آن را عرضه نمایند و سپرده‌گذار معییر به خرید آن می‌باشد.

زیرساخت اداری، سازمانی و تشکیلاتی بانک PLS:

ساختار و تشکیلات بانکداری مشارکت در سود و زیان نیز با توجه به تعاریف فوق در قالب «کمیته راهبردی بانکداری مشارکت در سود و زیان PLS»، «گروه کارشناسی تفسیر و بازنگری مقررات و فرآیندهای بانکداری مشارکت در سود و زیان» و «اداره PLS» با «واحد حقوقی» و «واحد ارزیابی طرحها» و «واحد ممیزی (محاسبات)» و «واحد مدیریت مهندسی مالی» و «واحد امین» و «شعبه مشارکت در سود و زیان PLS» با «دایره اطلاع‌رسانی و ارائه خدمات مشاوره» و «دایره صندوق» تعریف شده است.

خلاصه و نتیجه‌گیری

در طرح مشارکت در سود و زیان (PLS) صرفنظر از اینکه بانک دولتی و یا خصوصی باشد اساس تعیین نرخ بهره تسهیلات بانکی بر مبنای نرخ بازدهی بخش حقیقی اقتصاد می‌باشد و بانک بعنوان واسطه و جوه با دریافت حق‌العمر و در مقام وکیل و یا عامل سپرده‌گذار کارمزد متعلقه را دریافت و تمامی بازدهی ناشی از امور سرمایه‌گذاری چه به صورت سود و یا زیان به صاحبان منابع پولی یعنی سپرده‌گذار و مجری منتقل می‌شود. از طرفی بر این اساس بانکهای عامل بر اساس اساس عقود مشارکتی می‌توانند سپرده‌های سرمایه‌گذاری را بر اساس وکالت عام و یا خاص بصورت مشاع و براساس تشخیص سپرده‌گذار (در محصولات اول یا دوم) و یا تشخیص خود (در محصول نوع سوم) در طرح و یا طرح‌های پایان‌پذیر و یا پایان‌ناپذیر مورد نظر سرمایه‌گذاری نموده و بازدهی حاصل از سرمایه‌گذاری را بین سپرده‌گذاران تقسیم نمایند. در این رابطه بانک در اجرای وظیفه واسطه‌گری مالی خود منافع حاصل از سرمایه‌گذاری را پس از کسر حق‌العمر در قالب وکالت و یا عاملیت به صاحبان منابع پولی یعنی سپرده‌گذاران انتقال می‌دهد.

مجری نیز با مراجعه به شعب طرح مشارکت در سود و زیان پیشنهاد مشارکت در اجرای طرح را به بانک ارائه می‌نماید. شرایط و مقررات مشارکت از طریق پورتال اطلاع‌رسانی بازار ثانویه گواهی‌های مشارکت و گواهی‌های پذیره یا باجه اطلاع‌رسانی در شعب مجری طرح مشارکت در سود و زیان، به اطلاع مشتری رسانیده و وجه مربوطه به ارائه پیشنهاد (مطابق دستورالعمل مربوطه) از مشتری اخذ و اطلاعات مربوط به طرح پیشنهادی شامل طرح نامه، توجه اقتصادی، فنی و مالی طرح و ... و سایر اطلاعات مربوطه از مجری اخذ می‌گردد.

بانک پس از ارزیابی پیشنهادیه مجری آن را به سپرده‌گذاران معرفی می‌نماید. سپرده‌گذار با ابراز تمایل در مشارکت در هر کدام از پروژه‌های پیشنهادی با خرید گواهی‌های مشارکت یا پذیره اقدام به سپرده‌گذاری برای مشارکت در آن پروژه می‌نماید.

در این طرح امین واحدی است که امور نظارتی فرآیند مشارکت در سود و زیان PLS را به نمایندگی از طرف بانک درخصوص حسن اجرای طرح، کنترل عملیات اجرایی در مقایسه با برنامه‌های اعلام شده، نحوه تخصیص منابع و چگونگی مصرف بهینه آنها،... با استفاده از شاخصهای کلیدی و رسیدگی به صورتهای مالی را به عهده دارد.

در بانکداری مشارکت در سود و زیان ابزارها و ابداعات مالی بدیعی نظیر گواهی مشارکت برای طرح‌های

پایان‌پذیر و گواهی‌پذیره برای طرح‌های پایان‌ناپذیر استفاده خواهد شد و بازار ثانویه معاملات گواهی‌ها و طراحی سبد گواهی مشارکت، در فعال نمودن و افزایش کارایی بازارهای پولی و مالی حرکت و تحولات مهمی ایجاد خواهد کرد. کلیه عملیات بر اساس دستورالعمل‌های تدوین شده صورت خواهد گرفت. ساختار و تشکیلات بانکداری مشارکت در سود و زیان PLS نیز با توجه به تعاریف فوق در قالب کمیته‌ها و واحدها و ادارات لازم تحلیل و سازماندهی شده‌اند. در ابتدا می‌توان برای آزمایش این شیوه بانکداری با تاسیس یک شرکت درون بانک ملی اقدام به تشکیل نهادی برای این نوع بانکداری نمود و یا می‌توان با تعریف و تاسیس یک شعبه جدید بانکداری مشارکت در سود و زیان را آغاز نمود. در حالت اول فعالیتهای بانکداری مشارکت در سود و زیان موازی با سایر فعالیت‌های شعبه متعارف صورت خواهد گرفت ولی کلیه عملیات مالی و حسابداری و سازمانی و تشکیلات از لحاظ حقوقی مجزا و تابع نهاد مالی جدید تأسیس شده خواهد بود.

ضمیمه اجزای بانکداری PLS

بطور کلی اجزای بانکداری PLS را می‌توان به شکل زیر طبقه‌بندی کرد:

- محصولات، خدمات،

- ❖ طرح‌های پایان‌پذیر:

- گواهی مشارکت در سود یا زیان یک طرح خاص

- گواهی مشارکت در سود یا زیان بسته‌ای از طرحها

- گواهی مشارکت در سود یا زیان شعبه PLS

- ❖ طرح‌های پایان‌ناپذیر

- گواهی پذیره قابل تبدیل به سهام

- گروههای مشتریان

- ❖ سپرده‌گذاران:

- اشخاص حقیقی

- اشخاص حقوقی

- ❖ مجریان:

- اشخاص حقوقی (خصوصی، دولتی)

- ابزارهای مالی

- ❖ کارگزاری‌های بیمه

- ❖ مدیریت سبد گواهی مشارکت

- با حداقل ریسک و بازدهی

- با ریسک و بازدهی متوسط

- با ریسک و بازدهی بالا

- ❖ بیمه گواهی‌ها با ملاحظات احتراز از:

- کژمنشی (Moral hazard)
- کژگزینی (Adverse selection)
- اطلاعات نامتقارن (Asymmetric information)
- ❖ بیمه‌های اجرایی
 - بیمه مسئولیت
 - بیمه محل اجرای پروژه
- مکانیزم و خصوصیات سیستم معاملاتی گواهی مشارکت/پذیره در PLS
 - ❖ اطلاع رسانی
 - ❖ خرید / فروش / انتقال گواهی مشارکت/پذیره بدون مراجعه مستقیم.
 - ❖ ۲۴×۷
 - ❖ چند زبانه
 - ❖ چند ارزی
 - ❖ ارتباط با حساب‌های بانکی (Integrated)
 - ❖ امنیت بالا (Secure)
 - ❖ اختفاء (Privacy)
- عقود
 - ❖ سپرده گذاران:
 - جعاله
 - وکالت
 - صلح
 - ❖ مجریان:
 - مشارکت مدنی
 - ❖ مشاوران (ارزیابی، امین):
 - جعاله
- زیرساخت اداری، سازمان و زیرساختی
 - ❖ کمیته راهبردی PLS
 - ❖ گروه کارشناسی تفسیر و بازنگری مقررات و فرآیندهای PLS
 - ❖ اداره PLS شامل واحدهای ذیل:
 - واحد حقوقی
 - ارزیابی طرح‌ها شامل کارشناسان:
 - اقتصادی
 - مالی

○ فنی و مهندسی (Back office)

➤ واحد ممیزی

➤ مدیریت مهندسی مالی

➤ امین

○ مالی

○ فنی و مهندسی

○ حقوقی

➤ شعبه PLS (Front office)

○ اطلاع رسانی (خدمات مشاوره‌ای)

○ صندوق

○ خرید و فروش گواهی مشارکت

○ سایر

● قراردادهای تیپ شامل:

❖ قرارداد بامجری

❖ قرارداد با سپرده‌گذار

❖ قرارداد با امین

❖ قرارداد ارزیابی

● دستورالعمل‌ها:

❖ مدارک و مستندات

❖ احراز توانایی مجری

❖ گزارش توجیحی

❖ حسابداری و حسابرسی

❖ تضمینات، وثائق و آورده‌ها

❖ دریافتهای بانک

❖ شرایط عمومی قرارداد

❖ تنظیم قراردادها

❖ استانداردها و الزامات نظارت

❖ صلاحیت امین

❖ گزارش دهی مجری

❖ معاملات گواهی مشارکت/پذیره

❖ تبدیل گواهی مشارکت/پذیره

❖ تغییر در زمانبندی

- ❖ مشارکت جدید
- ❖ انصراف سپرده گذار
- ❖ تسویه حساب
- ❖ حکمیت (داوری)
- ❖ فورس ماژور

منابع

- اداره تحقیقات و برنامه‌ریزی بانک ملی ایران « طرح مطالعاتی و کاربردی بانکداری مشارکت در سود و زیان»، ۱۳۸۶-۱۳۸۷.
- الهیاری فرد، محمود (۱۳۸۴)، خدمات بانکداری الکترونیک و نیازهای اجرائی آن در مقایسه تطبیقی هزینه عملیاتی خدمات مختلف بانکی، پژوهشکده پولی و بانکی، بانک مرکزی ایران.
- بیدآباد، بیژن و عبدالرضا هرسینی، تحلیل فقهی- اقتصادی ربا در وامهای مصرفی و سرمایه گذاری و کاستیهای فقه متداول در کشف احکام شارع. ارائه شده به همایش دوسالانه اقتصاد اسلامی، پژوهشکده اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۲.
- <https://www.bidabad.ir/doc/reba-fa.pdf>
- بیدآباد، بیژن و عبدالرضا هرسینی، شرکت سهامی بانک غیرربوی و بازبینی ماهیت ربوی و غیرربوی عملیات بانکی متداول. مجموعه مقالات سومین همایش دوسالانه اقتصاد اسلامی «نظریه اقتصاد اسلامی و عملکرد اقتصاد ایران»، ۳-۴ دی ۱۳۸۲، پژوهشکده اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، صفحات ۲۲۴-۱۹۳، تهران.
- <https://www.bidabad.ir/doc/sherkat-sahami-bank.pdf>
- بیدآباد، بیژن، تحلیل فقهی- اقتصادی انواع بیمه و ویژگی‌های شیوه حکومت اسلامی. پژوهشکده پولی و بانکی، بانک مرکزی ایران، ۱۳۸۲، تهران.
- <https://www.bidabad.ir/doc/bimeh.pdf>
- <https://www.bidabad.ir/doc/bimeh.pptx>
- بیدآباد، بیژن، نرخ و پایه مالیاتی در مالیه اسلام و بنای حکمت در اصول فقه پویای امامیه، پژوهشکده پولی و بانکی، بانک مرکزی ایران، فروردین ۱۳۸۲.
- <https://www.bidabad.ir/doc/nerkh-va-payeh-malyat.pdf>
- بیدآباد، بیژن و محمود الهیاری فرد، بسترهای نرم‌افزاری تجارت و بانکداری الکترونیک در ایران.
- <https://www.bidabad.ir/doc/narm-ebank.pdf>
- <https://www.bidabad.ir/doc/narm-ebank-revised.pdf>
- بیدآباد، بیژن و محمود الهیاری فرد، بهای تمام شده خدمات بانکی در بانکداری مدرن و سنتی (بانک ملی ایران). مجموعه مقالات سومین همایش تجارت الکترونیک، پیشرفت‌ها، تنگناها، راهبردها، ۱۱-۱۰ خرداد ۱۳۸۴، معاونت برنامه‌ریزی و امور اقتصادی وزارت بازرگانی، صفحات ۳۵۷-۳۳۱، تهران.
- ویرایش اول <https://www.bidabad.ir/doc/baha-bank-1381.pdf>
- ویرایش ۱۳۸۳ <https://www.bidabad.ir/doc/baha-bank-1383.pdf>
- ویرایش ۱۳۸۵ <https://www.bidabad.ir/doc/baha-ebank-update-1385.pdf>

- بیدآباد، بیژن، مبانی عرفانی اقتصاد اسلامی، پول، بانک، بیمه و مالیه از دیدگاه حکمت. پژوهشکده پولی و بانکی، بانک ایران، ۱۳۸۳، تهران.

<https://www.bidabad.ir/doc/mabani-erfani-eqtetade-islami.pdf>

- بیدآباد، بیژن و محمود الهیاری فرد، مدیریت ریسک عملیاتی دستگاههای خودپرداز. مجموعه مقالات اولین کنفرانس جهانی بانکداری الکترونیک، ۲۴-۲۵ اردیبهشت ۱۳۸۶، تهران.

https://www.bidabad.ir/doc/risk_management_in_e_banking.pdf

- بیدآباد، بیژن و محمود الهیاری فرد، مدیریت دارائی و بدهی (ALM) در بانکداری اسلامی.

<https://www.bidabad.ir/doc/alm-farsi.pdf>

- Bahrain Monetary Agency Issues New Islamic Banking Regulations, Vol. XLV No 5, 4 February 2002.
- Bidabad, Bijan and Mahmoud Allahyarifard, "Implementing IT to fulfill the profit and loss sharing mechanism", Islamic Finance News (IFN) Journals, Vol. 3, Issue 3, 6th February 2006.
<https://www.bidabad.ir/doc/summery-pls-it-1.pdf>
- Bidabad, Bijan and Mahmoud Allahyarifard, "IT role in fulfillment of profit and loss sharing", Proceeding of The 3rd International Islamic Banking and Finance Conference, Monash University, Kuala Lumpur, Malaysia, 16th and 17th November 2005.
<https://www.bidabad.ir/doc/english-pls-5.pdf>
- Bidabad, Bijan, Economic-juristic analysis of usury in consumption and investment loans and contemporary jurisprudence shortages in exploring legislator commandments. Proceeding of the 2nd International Islamic Banking Conference. Monash University of Malaysia. 9-10 September 2004. Reprinted in: National Interest, Journal of the Center for Strategic Research, Vol. 2, No. 1, winter 2006, pp. 72-90. Tehran, Iran.
<https://www.bidabad.ir/doc/reba-en.pdf>
- Bidabad, Bijan, Non-Usury Bank Corporation (NUBankCo), The Solution to Islamic banking, Proceeding of the 3rd International Islamic Banking and Finance Conference, Monash University, KL, Malaysia, 16-17 November, 2005.
<https://www.bidabad.ir/doc/NUBankCo-en.pdf>
- Bidabad, Bijan, Mahmoud Allahyarifard, Assets and Liabilities Management in Islamic Banking. Paper prepared to be presented at the 3rd International Conference on Islamic banking and Finance, Karachi, Pakistan, 24 -25 March, 2008.
<https://www.bidabad.ir/doc/alm-english.pdf>
- Rammal, H. G. (2003) 'Mudaraba in Islamic finance: Principles and application', Business Journal For Entrepreneurs, Vol.4, pp.105-112.
<http://www.westga.edu/~bquest/2004/musharaka.htm>
- Hussain Gulzar Rammal and Ralf Zurbruegg, "Awareness of Islamic banking products among Muslims: The case of Australia", *Journal of Financial Services Marketing* (2007) **12**, 65-74, doi:10.1057/palgrave.fsm.4760060,
<http://www.palgrave-journals.com/fsm/journal/v12/n1/full/4760060a.html#bib24>
- Humayon A. Dar and John R. Presley (2000), "Lack of Profit Loss Sharing in Islamic Banking: Management and Control Imbalances", Loughborough University, Department of Economics, Economic Research Paper No. 00/24,
<http://www.lut.ac.uk/departments/ec/Reasearchpapers/2000/00-24/erp00-24.pdf>
- Chong, B.S., Liu, M.H, 2007, "Islamic Banking: Interest-Free or Interest -Based",
<http://www.efmaefm.org/0EFMAMEETINGS/EFMA%20ANNUAL%20MEETINGS/2007-Vienna/Papers/0019.pdf>
- Khan, M.S., 1986. Islamic interest-free banking. IMF Staff Papers 33, 1-27
- World Bank, 2006. Country brief report: Malaysia.
<http://siteresources.worldbank.org/INTEAPHALFYEARLYUPDATE/Resources/550192-1143237132157/malaysia-March06.pdf>

Operational Mechanism of Profit and Loss Sharing (PLS) Banking Financial innovations of Mosharekeh (Partnership) Certificate and Pazireh (Subscribed) Certificate with international financial efficiency

Bijan Bidabad³⁴

Mahmoud Allahyarifard³⁵

Keywords: PLS, Riba, Financial management, Islamic banking
JEL :L86 ,L87 ,G21 ,G24

Abstract

Despite of the interest of bankers for using Profit and Loss Sharing (PLS) banking for the last decades, it has not been prevailed yet executively. The existence of different definitions of Riba (Usury), absence of appropriate operational, supervisory and managing mechanism on PLS are some reasons that haven't allowed this kind of banking to be practiced yet. Here, we are going to introduce a practical method for Profit and Loss Sharing (PLS) banking to overcome these problems. In this bank, the basis of determination of interest rate of loans is real economy sector return. The bank operates as a intermediary who gets commission and collects saving resources and as an attorney or legal representative of depositor allocate them to investment projects and supervises the detailed operation of contractor. The yields of investment will transfer to resources owners who are depositors whatever profit or losses.

In this method, a trustee agent (Amin) is a unit who supervise the contractor operations on behalf of bank for being honesty in carrying out the project, controlling on executive operations along announced programs, resources allocation manner, and auditing financial statements.

PLS banking will use new financial instruments and innovations such as Mosharekeh (Partnership) certificates for projects with specific ends and Pazireh (Subscribed) certificates for endless (productive) projects. Establishing of secondary exchange market for transaction of certificates, and various insurance services will play important roles for activating and increasing the efficiency of newly established virtual markets.

All of activities in this method will be done on the basis of compiled instructions. The framework and the organization of PLS banking is organized has been analyzed in forms of required committees, units and departments tailored for the above definitions.

³⁴- Professor of economics, Islamic Azad University, Tehran, Iran. <https://www.bidabad.ir/> Bijan@bidabad.ir
Tel: +98.21.88360810 Fax: +98.21.88360811

³⁵- Expert of R&D Dept., Bank Melli Iran ,Office: +98.21.88916343, Fax: 98.21.88905436, Allahyarifard@gmail.com